

Torsdag med THORS

Hbl 18.12.80

STRATEGI — varför har en del radioröster börjat uttala det ordet med "sji" på slutet? Prof. Thors tar upp denna fråga som säkert många lyssnare ställt sig — och slutar med att bestämt rekommendera det hävdvunna g-uttalet.

"Vad är skillnaden i betydelse mellan vänta någon och vänta på någon?"

I vänta någon ligger en betydelse "anse det sannolikt att någon kommer". Man säger t.ex. "Jag väntar honom hem i morgon", alltså "Jag anser det sannolikt, troligt att han kommer i morgon". Vänta utan på kan också betyda "ge sig till tåls", t.ex. "Vi väntar, tills alla har kommit". Vänta på innebär att man dröjer eller stannar, tills någon kommer eller tills något sker: "Vi väntar på tåget" (dvs stannar, tills det kommer), "Det tar tid för en metare att vänta på fisk".

En annan frågande vill veta om ordet **karta** skall uttalas med långt eller kort a.

Karta har långt a före rt. Uttalet med kort a hörs ibland hos oss, men är numera, förefaller det mig, mindre vanligt och kan inte rekommenderas.

Samma frågeställare säger "Det talas nu för tiden om att **filera** en fisk. Skall det inte heta **filea**?"

Filea en fisk heter det. **Filera** har en annan betydelse: det är en vävnadsterm ("knyta en tunn spets").

En annan frågeställare säger: "**Baggböle** som ortnamn känner vi alla till. Däremot blev jag rätt förbryllad, när jag i Albert Engströms samlade arbeten påträffade ordet **baggbölare** i uppenbart nedstående betydelse".

Baggböle finns som ortnamn också i Västerbotten. Ett sågverk i

det västerbottiska **Baggböle** beskylldes på 1860-talet för olovlig skogsavverkning på kronans mark. Därför kom ordet **baggböla** "bedriva olovlig eller hänsynslös skogsavverkning" i bruk, och den som idkade sådan kallades **baggbölare**.

Det kan tilläggas att namnet **Baggböle** (även i Nyland) säkerligen innehåller **bagge**, använt som personbinamn.

Samme frågeställare undrar: "Hur kommer det sig att det rikssvenska ordet **stadshotell** i Finland har ersatts med det i mina öron rätt krystade ordet **societetshus**?"

Societetshus innehåller nog **societet** i en äldre betydelse "sällskapskrets, umgänge" (en betydelse, som upptages i Dalins ordbok 1853, och som finns i franskan). Jag har ett bestämt minne av att ha sett ordet i rikssvenskt sammanhang från 1800-talet. Hos oss lever **societetshus** som namn i några städer, men **stadshotell** finns faktiskt också.

En tredje frågande säger så här: "Rundradions nyhets- o.a. uppläsare har på senare tid börjat använda det besynnerliga uttalet 'stratesji' för ordet **strategi**. Om det uttalet kan godkännas, hur uttalas då **strateg** och **strategisk**?"

Ordet **strateg** är ursprungligen grekiskt och uttalas i svenskan alltid med g, likaså avledningen **strategisk**. I fråga om **strategi** kan det konstateras, att uttalet med g (med andra ord bokstavstroget) är det hävdvunna i svenskan, men den nyaste upplagan av Akademiens ordlista upptar uttalet "stratesji" som ett alternativ. Det beror, synes det, på franskt inflytande. Trots att Akademiens ordlista inte utdömer uttalet "stratesji", vill jag dock bestämt rekommendera det bokstavstroga uttalet "strategi". Det har ju också den fördelen, att det så klart sammanhänger med **strateg** och **strategisk**: alla uttalas med g.

Carl-Eric Thors

Måndag med THORS

Hbl 29.12.80

TORS DAGARNA drabbas hårt av jul- och nyårshelgerna i år... så nu måste vi rentav göra en måndag till Torsdag för att inte er språkliga uppbyggelse ska bli helt försummad. Här skriver nu professorn bl.a. om skillnaden mellan adjektiven "kristen" och "kristlig" och berättar om ord på jul.

En frågeställare citerar meningens "Psalmen blir till själavård, inte bara för diktaren..." och frågar om bli till verkligen kan brukas i ett sådant sammanhang.

Den betydelse hos **bliva till** som föreligger i citatet, kan återges med "komma att vara" eller kanske snarast med det skriftspråkliga "lända till". Vi kan jämföra med uttryck som "trots alla bemödanden blev det hela till ingenting" och "det blev honom till nytta". Sådana uttryck finns både i nutida svenska och i äldre språk.

En annan frågande tar upp adjektiven **kristen** och **kristlig**.

Kristlig brukas väl i allmänhet med en nyans "gudfruktig, som försöker leva och handla i enlighet med den kristna läran". Därför talar man om **kristligt leverne** och därför bär KFUK namnet **Kristliga föreningen av unga kvinnor**. **Kristen** syftar på (verklig eller nominell, skenbar) anslutning till kristendomen. Vi talar ju om **den kristna tron** och säger att befolkningen i ett land är **kristen** (i motsats till sådana som inte officiellt deklarerar någon tro eller exv. till muslimer). Onekligen finns det exempel på att **kristen** används i sammanhang, där åtminstone jag skulle föredra **kristlig**, t.ex. om man talar om **kristen litteratur** i det nutida Norden. Säkerligen menas författare som i sina verk vill göra kristna värden

gällande — deras böcker är avgjort kristliga.

Ett par frågor i dag har anknytning till julen. En frågande undrar varifrån ordet **jul** härstammar.

Den som visste det! Först några ord om vad man verkligen vet om ordets förekomst i olika språk. Ordet **jul** finns i alla nordiska språk och även i finskan: **joulu** är lån från en gammal nordisk form av ordet, och **juhla**, som i vissa finska dialekter betyder 'jul', från en ännu äldre.

Däruöver finns ordet **jul** i skotsk dialekt: **Yule**, vilket väl är en sista rest av den fornengelska formen **geol**, **geohhol**. På kontinenten tycks det bara ha funnits i den för länge sedan utdöda gotiskan.

Många har kommit med förslag till etymologi för **jul**, men inget är övertygande. Med stöd i finskans **juhla** och de fornengelska formerna har man antagit en germansk grundform **juhula**. Av tolkningsförslagen skall bara ett nämnas: enligt det vore ordet **jul**, som ju ursprungligen betecknade en hednisk midvinterfest, besläktat med latinets **jocus** 'skämt'.

En annan gång skall jag återkomma till ord som **julklapp** och **julotta**. I dag skall jag nöja mig med att skriva om orden **julbock** och **jultomte**, som en gammal skolkamrat till mig från Vasatiden frågat om.

Julbocken är enligt vanlig uppfattning egentligen en följeslagare till St Nikolaus, vars dag är den 6 december. Efter reformationen glömdes Nikolaus bort, men **julbocken** fanns kvar. **Julbocken** nämns ganska tidigt i svenska texter, medan **jultomten** är tämligen ny som klapputdelare (från 1800-talet). Det har antagits, att han har kommit till genom att man har uppfattat engelska bilder av Nikolaus som en tomte. **Julgubbe** är ett finländskt ord och har den bakgrunden, att man i gammal tid vred till människoliknande halmfigurer till julen.

Gott nytt år tillönskas alla läsare.

Carl-Eric Thors